

The Artistic Function of the “Talmeh” Device in the Ghazals of Alisher Navoi’s Divan “Xazoyin ul-Maoniy”

Musinova Ko‘xinur Mirzohid qizi

2nd-year Student, Group 24.87 Uzbek Language Program, Faculty of Philology
Fergana State University

Abstract. This article examines the artistic mastery behind the application of the talmeh (allusion) device within the ghazals of Alisher Navoi’s complete collection, Khazayin ul-Ma’ani. Through detailed textual analysis, the author elucidates the aesthetic and functional roles of historical, mythological, and religious references within the lyrical framework of the poems.

Keywords: Talmeh, poetics, Alisher Navoi, Xazoyin ul-Maoniy, artistic device, lyrical hero, genesis, mystical ideas, archetype, classical poetry.

**Alisher Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy” devonidagi g‘azallarida “Talmeh”
san’atining badiiy funksiyasi**

Musinova Ko‘xinur Mirzohid qizi

Farg‘ona davlat universiteti Filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi 2-kurs talabasi
24.87-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" kulliyotidagi g‘azallarda talmeh san’atining qo‘llanilish mahorati tadqiq etiladi. Muallif tarixiy-mifologik va diniy ishoralarning lirik matndagi badiiy vazifalarini matniy tahlillar orqali ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Talmeh, poetika, Alisher Navoiy, Xazoyin ul-maoniy, badiiy san’at, lirik qahramon, genezis, irfoniy g‘oyalar, arxetip, mumtoz she’riyat.

Sharq mumtoz poetikasida badiiy san’atlar shunchaki matn bezagi emas, balki muallifning intellektual salohiyati va asarning g‘oyaviy-falsafiy qatlamini belgilovchi mezon hisoblangan. Shunday san’atlardan biri — talmeh (arabcha "ko‘z tashlash", "ishora qilish") bo‘lib, u kitobxondan keng qomusiy bilimni talab etadi.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Alisher Navoiyning lirik merosi jamlangan "Xazoyinul-maoniy" (Ma'nolar xazinasini) kulliyoti talmeh san'atining eng murakkab va nafis namunalari bilan boyitilgan. Navoiy ushbu san'at orqali lirik qahramonning iztirobini dunyoviy va ilohiy tajribalar bilan bog'laydi. Maqolaning maqsadi — "Xazoyinul-maoniy"dagi talmehlarning genezisini o'rganish va ularning g'azal strukturasi badiiy-estetik yukini tahlil qilishdan iborat.

Navoiyshunos olim Yo. Is'hoqov ta'kidlaganidek, talmeh san'ati lirik matnda axborot zichligini ta'minlaydi. Shoir birgina ism yoki joy nomini keltirish orqali o'quvchi ongida yaxlit bir doston yoki tarixiy voqeani jonlantiradi.

Navoiy talmehlarini shartli ravishda uchta yirik guruhga ajratish mumkin:

1. Mifologik-dostoniy talmehlar: (Farhod va Shirin, Layli va Majnun, Rustam va Suhrob).
2. Qissasul-anbiyo (Payg'ambarlar haqidagi qissalar)ga asoslangan talmehlar: (Odam, Nuh, Iso, Muso, Yusuf, Sulaymon).
3. Tarixiy shaxslar va voqealarga ishoralar: (Iskandar Zulqarnayn, Jamshid, Anushirvon).

"Xazoyin ul-maoniy" g'azallarida dostoniy qahramonlar ko'pincha lirik qahramonning "holatdoshi" sifatida namoyon bo'ladi. Biroq Navoiy bu an'anani yangi bosqichga ko'taradi:

"Ko'nglum ichra ishq o'ti yuz qatla ortiqdur dog'i,
Ul o't uza kim, Farhod etib erdi ko'hsor uzra."

Ushbu baytda Farhodning Bisutun tog'ini qazishda chekkan mashaqqati va ishq asos qilib olingan. Navoiy tashbeh (o'xshatish) va mubolag'a san'atlari bilan talmehni birlashtiradi. Lirik qahramonning ko'nglidagi ishq o'ti Farhodning olovidan "yuz qatla" ortiq ekani da'vo qilinadi. Bu yerda talmehning badiiy funksiyasi — lirik "men"ning dardini absolut (mutloq) darajaga ko'tarishdir.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Navoiy gʻazallarida talmeh irfoniy (tasavvufiy) gʻoyalarni bayon etishda eng samarali quroldir. Xususan, Yusuf (a.s.) obrazi — mutloq goʻzallik (Jamol) timsoli sifatida talqin etiladi.

"Yusufi Misr oʻlsa har koʻyda masiho-dam kishi,
Zulayho-vash boʻlib ishqingda faryod aylasam."

Mazkur baytda bir vaqtning oʻzida ikki xil talmeh — Yusuf (goʻzallik) va Masih (tiriltiruvchi nafas) hamda Zulayho (ishqiy giriftorlik) obrazlari qoʻllanilgan. Navoiy poetikasida yorning kelishi oʻlik qalbni tiriltiradi (Isoning dami), uning jamoli esa oshiqni mahv etadi (Yusufning husni). Bu yerda talmehning funksiyasi — insoniy tuygʻularni ilohiy maʼrifat bilan uygʻunlashtirishdir.

Talmehlar koʻpincha baytning birinchi misrasida zamin tayyorlab, ikkinchi misrada asosiy gʻoyaviy zarbani berishga xizmat qiladi.

Navoiy talmehni shunchaki tarixiy fakt sifatida emas, balki lirik qahramonning ichki dunyosini ochuvchi metafora sifatida qoʻllaydi.

Navoiy talmeh orqali oʻzidan oldingi Sharq adabiyoti tajribasini sintez qiladi va turkiy sheʼriyatning falsafiy quvvatini oshiradi. Shoirning talmehlari uning nafaqat buyuk sanʼatkor, balki kuchli teolog va tarixchi boʻlganini ham isbotlaydi. Navoiy gʻazallarida talmeh sanʼati lirik qahramon psixologiyasini chizib beruvchi metamorfik vositadir. Masalan, "Farhod etib erdi koʻhsor uzra" misrasida shoir anʼanaviy "togʻ qazish" voqeasini lirik qahramonning "koʻngil togʻi"dagi ishq olovi bilan qiyoslar ekan, bu yerda kontrastiv talmeh usulini qoʻllaydi. Yaʼni, klassik Farhod — jismoniy mehnat va ishq sohibi, Navoiy qahramoni esa — undan-da yuksalgan, maʼnaviy ishq olovida yonayotgan komil inson timsolidir.

Shuningdek, irfoniy talmehlar (Yusuf, Iso, Muso timsollari) orqali Navoiy "Inson — koinotning gultoji" ekanligi haqidagi soʻfiyona gʻoyani ilgari suradi. "Masiho-dam" atamasi orqali shoir yorning soʻzini ilohiy qudrat darajasiga koʻtarib, gʻazalning vertikal mazmundorligini taʼminlaydi.

**JOURNAL OF
PEDAGOGICAL AND PHILOLOGICAL RESEARCH
VOLUME-1, ISSUE-5, 2026**

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Xazoyin ul-maoniy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. – Toshkent: Fan, 1987–1990.
2. Is’hoqov Yo. Navoiy poetikasi. – Toshkent: Fan, 1983.
3. Hayitmetov A. Alisher Navoiyning ijodiy metodi. – Toshkent: Fan, 1963.
4. Mallayev N. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1976.
5. Shamsiyev S. Navoiy asarlari qo‘lyozmalarining tavsifi. – Toshkent: Fan, 1970.
6. Yusupova S. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixidan ma’ruzalar matni. – Toshkent: Universitet, 2000.

